

Володимир Фадєєв

У ЧОМУ ПОЛЯГАЄ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ?

У статті розглянуто питання цивілізаційного вибору України. Здійснене порівняння європейської та російської цивілізацій з точки зору неінституційного підходу. Зазначено, що реалізація європейського цивілізаційного вибору України, окрім підписання і ратифікації міжнародних угод, передбачає кардинальні зміни в самому суспільному житті. Передусім це стосується переходу до порядку відкритого доступу, властивого розвиненим демократичним державам.

Ключові слова: цивілізація, соціокультурний уклад, цінності, природна держава, порядок відкритого доступу.

Fadiev V. What is the civilizational choice of Ukraine? The article deals with issues of civilization choice of Ukraine. Comparison of European and Russian civilizations made from the perspective of new institutionalism. It is noted that Ukraine's choice in favor of European civilization involves radical changes in the social life itself, and not only the signing and ratification of international agreements. First of all that is connected with the transition to the open access order which is characteristic of the developed democratic states.

Key words: civilization, sociocultural way of life, values, natural state, open access order.

Драматичні події останніх років, здається, поставили крапку в тривалих публічних дискусіях щодо зовнішньополітичного вибору України. Звісна річ, після анексії Криму та російської агресії східний зовнішньополітичний напрям втратив привабливість навіть для переважної більшості своїх колись палких прихильників. З огляду на це, вибір України на користь західного вектора сьогодні видається безальтернативним. Введення безвізового

Фадєєв Володимир Борисович – кандидат філософських наук, завідувач відділу філософських проблем етносу та нації Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

режиму, Угода про асоціацію з ЄС, міжнародна підтримка України у протистоянні російській агресії – все це начебто свідчить про остаточну вирішеність цього питання, але множина перешкод на шляху євроінтеграції та встановлення партнерських взаємин із розвиненими демократичними країнами вказує на те, що українському суспільному загалу бракує розуміння всієї складності та багатовимірності зазначених процесів. Тому існує нагальна потреба у проясненні та уточненні змісту поширеного слово-сполучення «цивілізаційний вибір України» попри, а можливо, і через його загальноновживаність у публічному дискурсі.

Починаючи з XIX сторіччя терміни «цивілізація» та «культура» дедалі частіше почали застосовуватися у множині, що відобразило кардинальне переосмислення як змісту цих понять, так і всього суспільного життя. На відміну від доби Просвітництва, коли цивілізацію розуміли як порівняно розвинутіший тип культури, властивий або представникам певних «просунутих» націй, або вищим соціальним верствам, цей термін починають тлумачити як означення певного історико-культурного типу, безвідносно до ступеня його розвитку. З цієї точки зору цивілізацій завжди є кілька, щоправда, і до сьогодні не вдалося створити вичерпний і загальноновизнаний перелік усіх цивілізацій, що існували колись та існують сьогодні. Більше того, визнання тієї чи іншої країни належною до тієї чи іншої цивілізації часто-густо пов'язують з політичним питанням, що викликає сьогодні запеклі публічні дискусії та позначається на виборі зовнішньополітичного курсу держави. Все це дозволяє стверджувати, що питання соціогуманітарного гатунку набувають особливої гостроти, а саме – поняття «цивілізація» актуалізувалося не лише як категорія історико-культурного аналізу, а й як категорія суспільно-політичної практики, що, на жаль, дещо ускладнює його застосування через вплив поточної суспільно-політичної кон'юнктури та непроясненість її теоретичних засад. Зокрема, концепція С. Гантінгтона про «конфлікт цивілізацій» [1], що мала великий вплив на міжнародні процеси, містить істотні методологічні недоліки та викликає обґрунтовану критику з боку багатьох науковців [2; 3].

Проте попри наявні дискусії та численні інтерпретації цього поняття навіть серед його прихильників усе ж таки можна

спробувати дати його найзагальніше визначення. Вихідним для цього має стати визнання соціокультурного розмаїття світу, істотних відмінностей у розумінні подій і процесів, у цінностях та уподобаннях мешканців різних країн та регіонів. Ці відмінності є наслідками різних умов існування, культурних впливів, історичного досвіду тощо. Як зазначав Ф. Бродель, поняття «цивілізація» необхідно визначати лише у співвідношенні з іншими науками про людину, а саме – з географією, соціологією, економікою, історією та ін. [4, с. 39]. Цивілізації являють собою *своєрідні історико-культурні масиви, тобто просторово вкорінені утворення, що справляють тривалий вплив, мають усталені культурні характеристики (тексти, мови, релігії тощо), погляди на життя, цінності, естетичні уподобання тощо*. Втім, просторова вкоріненість цивілізацій ще не означає визнання географічного детермінізму, оскільки людина активно перетворює природне середовище і дедалі більше незалежнується від нього. До того ж цивілізація є передусім культурним простором. Вона спирається на природу, перетворюючи її згідно зі специфічними уявленнями та способами існування.

Отже, просторову окресленість цивілізацій не слід абсолютизувати, адже вона є результатом певних історико-культурних процесів. Унаслідок цього цивілізаційні кордони є завжди умовними, контингентними – вони залежать від багатьох чинників та історичних обставин. З іншого боку, їхня, порівняно з природними кордонами, нежорстка детермінованість залишає можливість вибору, що актуалізується саме в контактних зонах – регіонах перетину та/чи впливу різних цивілізацій. У цій перспективі цивілізаційний простір відкритий для проникнення ззовні, що уможливорює запозичення та обмін культурними зразками, товарами, ідеями тощо. Завдяки таким запозиченням стають можливими перетворення власного культурного простору, взаємопроникнення та скасування колишніх відмінностей між різними спільностями.

Мабуть, найвиразнішою відмінністю будь-якого цивілізаційно-культурного типу є особливості психосоціального та ціннісно-нормативного порядків, що набуває вираження у різноманітних культурних формах, способах осмислення навколишнього світу та

організації соціальної взаємодії. Цивілізації як великі соціокультурні масиви не збігаються з наявними політичними кордонами, хоча можна помітити постійне тяжіння до такого збігу. Зокрема, його можна спостерігати у спробах наднаціональних утворень розширити свої кордони шляхом приєднання нових членів. Розширення ЄС після розвалу соціалістичного табору є нещодавним прикладом таких спроб, хоча цей наднаціональний проект ніколи не охоплював навіть усі західноєвропейські країни. Неодмінною умовою цього розширення стала культурна спорідненість та схожість ціннісно-нормативних укладів країн-членів Євросоюзу.

Надзвичайно цікавий, з теоретичного та практичного погляду, випадок являють собою країни, які розташовані в зонах міжцивілізаційних контактів. Перебуваючи під впливом різноманітних соціокультурних укладів, ці країни зіштовхуються з проблемою збереження своєї цілісності попри наявні відцентрові тенденції, викликані тяжінням представників різних соціальних груп та мешканців різних регіонів до орієнтації на зовнішні центри впливу. Особливо гостро ця проблема постає за умов суперництва центрів впливу, що пропонують альтернативні способи життя, форми соціальної організації та ціннісно-нормативні уклади. Зіткнення цих альтернатив провокує внутрішню конкуренцію, виявляючись у боротьбі політичних партій та громадських рухів, й іноді призводить до відкритого військового протистояння. Тематизація й перетворення культурно-цивілізаційних відмінностей на чинник політичної мобілізації в цьому разі виступає джерелом напруги, що спричиняє суспільні розколи.

Яскравим прикладом вищезазначеного протистояння є ситуація, що склалася в Україні після подій на Євромайдані 2013–2014 років, адже вона відобразила всю строкатість українського соціокультурного ландшафту та трагічні наслідки використання соціокультурних відмінностей як чинників політичної боротьби. Слід зазначити, що специфічним для території України було тривале перебування різних її регіонів у складі різних країн. До того ж ці країни можна з повним правом віднести до різних цивілізацій, що дозволяє припускати наявність не лише міжкультурних, а й міжцивілізаційних відмінностей у ціннісних орієнтаціях мешканців різних регіонів України. Східний і

Південний регіони, будучи остаточно колонізованими за часів перебування України у складі Російської імперії, мали тяжіння до останньої, на відміну від західних регіонів, які колись входили до складу Австро-Угорської імперії та згодом Польщі, Чехословаччини та Румунії. На окрему увагу заслуговує Кримський півострів, що історично входив, зокрема, до складу Оттоманської Порти, був завойований Російською імперією, проте попри активну русифікацію і проросійські настрої великої частини населення зберігає помітний кримськотатарський соціокультурні сегменти. Такі особливості українського соціокультурного ландшафту безпосереднім чином позначилися на політичному житті країни, сприяючи становленню політики ідентичності, ґрунтованій на використанні соціокультурних відмінностей як чинників політичної мобілізації [5]. Поглибленню політичного протистояння сприяло і те, що найголовніші міста-конкуренти (Харків, Донецьк, Дніпро, Одеса, Львів) за вплив на державну політику розташовувалися на географічній периферії України. Натомість центральні регіони країни виступають простором, в якому «згасають» зовнішні впливи. Таким чином географічний центр країни не виступав ядром, від якого розходилися соціокультурні зони, а був регіоном, на який накладалися різні історико-культурні «хвилі». Самий соціокультурний простір країни являє собою накладання різних впливів [6, с. 345–347]. У деяких геополітичних доктринах, зокрема у вже згаданого С. Гантінгтона [1], він і сьогодні відіграє роль геокультурного розлому між православною та західною цивілізаціями. Щоправда, Гантінгтон переоцінив вплив конфесійного чинника на суспільні процеси й водночас недооцінив здатність цивілізаційних кордонів «пересуватися» під впливом політичних чинників.

Враховуючи межове становище України, розв'язання зазначеної проблеми актуалізувало питання зовнішньополітичного вибору держави. Додатковим чинником, що надав цьому питанню цивілізаційної забарвленості, стали особливості суспільно-політичного дискурсу постсоціалістичних країн, в якому набули неабиякого поширення суто прикладні застосування теорії «конфлікту цивілізацій». Зразковим у цьому зв'язку виявляється позиція російських політичних еліт, які використовують цивілізаційний

дискурс для обґрунтування та виправдання власних імперських амбіцій, наполягаючи на непереборній самотності власної культури і держави. Так, у своїй програмній статті 2012 р. «Росія: національне питання» В. Путін визначив Росію як поліетнічну «державу-цивілізацію», в якій російській ідентичності відведена провідна роль: «Така цивілізаційна ідентичність заснована на збереженні російської культурної доміанти, носієм якої виступають не тільки етнічні росіяни, а й всі носії цієї ідентичності незалежно від національності» [7]. Виходячи з цього бачення, зовнішньополітична експансія Російської Федерації має ґрунтуватися також і на потужному культурному впливі на своїх сусідів, що дістало вираження у спробах реалізації цивілізаційного проекту «русского мира». Тому питання цивілізаційного вибору України не обмежується лише визначенням зовнішньополітичного курсу держави, а й містить істотну соціокультурну складову. Враховуючи історичне минуле України та неподоланність «крадянського спадку», його вирішення передбачає докорінну трансформацію ціннісно-нормативних засад облаштування суспільного життя за європейськими зразками.

Перебування на межі між Сходом і Заходом уже стало класичною темою для роздумів політиків Східної Європи. Історично ця проблема пов'язана з особливостями формування національних держав у різних регіонах Європи, дістаючи вираження у відмінностях між роллю економічних та неекономічних чинників у цьому процесі. В Російській та Австро-Угорській імперіях недостатня концентрація капіталу і, відповідно, порівняно слабка автономія міст, засилля озброєних землевласників і довготривалі воєнні конфлікти (зокрема, з Османською державою) надавали переваги тим правителям, які могли примусово утримувати воїнів, не витрачаючи значних грошових коштів. Держави, що йшли шляхом інтенсивного примусу, брали собі у союзники землевласників та духівництво, закріпачували селянство, створювали величезні бюрократії та притлумлювали буржуазію. На відміну від цих країн, в інших державах Європи співвідношення економічних та примусових чинників формування держави було або збалансованим, або переважало у бік економічних. Правителі були змушені домовлятися зі своїми

підданими, що сприяло розвитку та зміцненню представницьких інституцій і колегіальних форм влади [8, с. 269–270]. Не випадково, що саме в країнах Західної Європи, зрештою, сформувалися політичні доктрини суспільного договору та прав людини.

У рамках неонституційного підходу відмінності між суспільно-політичними укладами, що характеризуються різним співвідношенням між економічними та неекономічними чинниками, розглядають як відмінності між логіками *природної держави* та *порядком відкритого доступу*. Ці два уклади загалом збігаються з наявними цивілізаційними моделями, в яких природна держава відповідає тим країнам, де зберігаються авторитарні способи правління з обмеженою соціальною мобільністю та нерозвиненими формами представницької влади – це азійські, африканські, латиноамериканські країни. Натомість порядок відкритого доступу є властивим країнам євроатлантичної цивілізації, де роль адміністративно-примусових чинників, порівняно з економічно-договірними, надзвичайно мала.

Формування будь-якої держави передбачає розв'язання проблеми насильства, а саме: створення певної владної групи, представники якої здатні утримувати монополію на застосування сили на певній території, що, власне, і окреслює межі їхньої юрисдикції. Природна держава розв'язує цю проблему шляхом обмеження доступу до цінних ресурсів (земля, праця, капітал) або контролю над цінними видами діяльності (торгівля, релігія, освіта), надаючи його тільки представникам елітних верств. Обмежений доступ уможливорює створення ренти для невеличкого кола осіб, які, натомість, зобов'язуються допомагати режиму, виконувати покладені на них функції, утримуватися від порушення зобов'язань та насильства. Збереження влади такої правлячої коаліції цілковито залежить від здатності перешкоджати доступу до цінних ресурсів чи форм діяльності представників інших соціальних груп. Інакше кажучи, природна держава ґрунтована на засадах принципової нерівності між людьми та політичному устрої, що не передбачає загальної згоди громадян. Політичні еліти закріплюють за собою право на отримання ренти шляхом підтримки міжособистих зв'язків і вибудовування окремих соціальних ієрархій, що впорядковують доступ до цінних ресурсів.

При цьому для природних держав не властиві верховенство права, значне поширення знеособлених правових відносин та гарантія прав власності [9, с. 54].

На відміну від природних держав, порядок відкритого доступу заснований на іншій логіці контролю насильства і організації соціального життя. Ці суспільства створюють потужні, консолідовані військові та поліційні організації, підвладні політичній системі, яка, в свою чергу, обмежена інституціями, що створюють перешкоди для нелегітимного застосування насильства з боку держави. Тому збереження влади принципово залежить від підтримки широких верст населення. Контроль над політичною системою відкритий для будь-якої групи згідно з формальними конституційними засобами. Гарантована державою здатність вільно формувати організації забезпечує ненасильницьку конкуренцію в політиці, економіці та інших сферах життєдіяльності.

Таким чином, порядок відкритого доступу існує лише тоді, коли індивіди мають право формувати організації для участі в різноманітних видах економічної, політичної і громадської діяльності. До того ж право на формування організацій має бути визначено знеособлено, що створює умови для однакового ставлення до усіх, тобто рівність громадян. Знеособленість фундаментально змінює природу конкуренції. Попри те, що індивіди і організації в суспільствах відкритого доступу намагаються отримати ренту так само, як і в природних державах, знеособлена політична і економічна конкуренції спричиняють ерозію ренти. Хоча за умов відкритого доступу зберігається можливість для створення ренти, з'являються обмеження для виникнення того її різновиду, що є вигідним лише невеличкій групі інтересів.

Порядок відкритого доступу передбачає подвійний баланс: відкритий доступ і вхід в організації в економіці підтримують відкритий доступ у політиці, а відкритий доступ і вхід у політиці підтримують відкритий доступ в економіці. Це уможливорює появу множини організацій, які конкурують між собою, пожвавлюючи економічне зростання. З іншого боку, це створює підґрунтя для громадянського суспільства, групи якого активно відстоюють свої інтереси. Відкритий доступ у політиці привносить конкурентну логіку в політичні процеси. Так, партійні політичні групи і

коаліції, які претендують на владу, мають набагато більше стимулів для критики панівної групи у порушеннях, зловживаннях та помилках, якщо це уможливило згодом перемогу на виборах [9, с. 74].

Модернізація східноєвропейського регіону була результатом запровадження специфічної моделі облаштування суспільного життя, що лише частково відповідала, а часто-густо повністю заперечувала порядок відкритого доступу, незважаючи на те, що політичні еліти часто-густо декларували щире відданість ідеалам європейського Просвітництва. В суспільному житті завжди залишався високий ступінь адміністративного примусу, державного терору, нехтування правом тощо, тобто всі типові ознаки природної держави. Для східноєвропейських країн, зокрема і для України, перехід до порядку відкритого доступу ще й досі залишається нереалізованим завданням. Натомість спостерігаються спроби реставрувати чи принаймні зберегти елементи того суспільно-політичного укладу, який існував тут за часів Російської імперії та СРСР. Принциповою характеристикою цього укладу було те, що він чинив перешкоди для політичної і економічної конкуренції, створював закриті елітні організації, запроваджував авторитарні моделі урядування та сприяв формуванню груп інтересів, об'єднаних можливістю знімати ренту.

Отже, необхідність переходу України від природної держави до порядку відкритого доступу визначається чинниками як ціннісно-нормативного, так практичного гатунків. По-перше, привабливість цього способу облаштування суспільного життя пов'язана з тим, що, належачи до християнської, хай і східноєвропейської культури, українці набагато більше поділяють ціннісно-нормативні настанови європейських, ніж азійських країн – пріоритет надається таким цінностям, як свобода, рівність, соціальна справедливість тощо. Що є відмінним від європейських країн, так це брак належних способів актуалізації цих цінностей у суспільно-політичному житті. Тому *перехід до порядку відкритого доступу передбачає формування культури верховенства права і гарантування прав особистості, забезпечуючи стабільний правовий порядок і здатність уможливити актуалізацію декларованих цінностей у суспільному житті.*

По-друге, порядок відкритого доступу також має цілком економічні переваги, адже він створює підстави для економічного зростання, на противагу соціально-економічним реаліям природної держави. Щоправда, сьогоденний успіх східноазійських економік, передусім китайської, що розвиваються в умовах природної держави, можна розцінити як виправдання такої політико-економічної моделі. Проте економічний поступ природної держави, заперечуючи вимоги рівності, свободи і соціальної справедливості, має деякі серйозні недоліки, що створюють небезпеки для подальшого економічного зростання. Самий спосіб ведення бізнесу в східноазійських економіках значною мірою побудований на моделі міжособистісних і сімейних зв'язків, що гарантувало безпеку економічних трансакцій за умов відсутності належного правового порядку. Не менш важливим є вплив державної влади, що безпосереднім чином втручається в економічне життя, роль неекономічних чинників (адміністративних і просто корупційних) в якому дуже значна. Але велика роль міжособистісних стосунків у налагодженні економічних відносин та зв'язок держави і бізнесу за самою своєю природою породжують корупцію. Як зазначає Д. Перкінс, «враховуючи схильність правлячих у регіоні режимів постійно втручатися в економіку, бізнес-спільнота розраховувала на готовність державних інституцій підтримати в разі необхідності бізнес у цілому або окремі підприємства та фірми зокрема. Вважалося, що урядам просто доведеться втрутитися, оскільки йтиметься про їхніх друзів і прихильників. Місцеві підприємці, таким чином, схилилися до вельми ризикованих стратегій інвестування. Позитивний бік цього явища полягає у тому, що воно зумовлювало високий рівень інвестицій і успіх багатьох великих проектів. А негативним моментом став надмірний ступінь ризику, що іноді загрожував економічній системі в цілому» [10, с. 216]. Наслідком такої моделі економічних відносин стала азійська фінансова криза 1997–1998 рр., яка продемонструвала слабкість фінансової системи, нездатної забезпечувати фінансові потоки, властиві сучасній світовій економіці.

По-третє, існують також і зовнішньополітичні чинники, які спонукають зробити вибір на користь порядку відкритого доступу. Сусідство з Російською Федерацією, яка попри всі спроби

лібералізації після розпаду СРСР сьогодні дедалі більше відповідає моделі природної держави, було пов'язано з постійними спробами з її боку закріпити Україну в сфері свого безпосереднього впливу, підтримуючи проросійські політичні сили. Всі спроби вийти з-під цього впливу наражалися на потужну протидію з боку російського керівництва, що, зрештою, призвело до відкритого військового протистояння та анексії частини української території. Серед найголовніших форм впливу на українські політичні процеси була явна та прихована підтримка частини українських еліт, зокрема, шляхом втягнення їх у процес збагачення під час купівлі та транзиті енергоносіїв. Таким чином російська влада намагалася долучити представників українського політичного класу до усталеної в Росії практики отримання ренти відповідною до моделі обмеженого доступу. Це уможливлювалося завдяки тому, що подібна практика була засадничою і для самого українського політичного класу, який сформувався на уламках радянської партійної номенклатури й успадкував типові навички і уподобання останньої.

Слід зазначити, що схильність російського керівництва розглядати Росію як окрему цивілізацію не тільки загрожує існуванню України як незалежної держави у разі приєднання її до цієї цивілізації, а й вказує на небезпеку збереження схожих з російськими форм урядування.

Соціокультурний уклад Російської Федерації побудований на засадах, за висловом О. Бессонової, роздаткової (раздаточной – *рос.*) економіки, яка функціонує на інших, ніж ринкові, принципах саморегуляції. Сутність економічних відносин у Росії набуває вираження в домінуванні механізмів «дач-роздач», що відрізняє її від механізмів «купівлі-продажу» ринкової економіки. Протягом усієї російської історії майнові відносини регулювалися завдяки механізмам «жалування», «дарування», «роздавання» майна у постійне чи тимчасове користування. Правила і норми державних роздач розроблялися і впроваджувалися відповідно до статусів осіб, що таким способом отримували засоби існування. Статуси таким чином регулювали порядок отримання певної матеріальної винагороди за службу. Проте самий розмір винагороди визначався

не ринком, а *чином*, тобто фіксованою позицією у становій (сословной) соціальній структурі. Попри революційні потрясіння ХХ ст. і зникнення монархії цей принцип був успадкований і відтворений радянською системою.

Домінування в російській економічній системі роздаткового принципу з внутрішньою неціновою регуляцією затребувало дещо специфічного принципу легітимації трудових відносин, відмінного від уявлення про найману працю. Цей принцип апелював до феномену служіння. Службова праця має обов'язковий характер, викликаний зовнішніми щодо кожної людини умовами, визначеними державою. Станова соціальна структура відображала як розподіл роздач, так і перелік обов'язків і характер служіння. Службова праця вимагала організаційних форм у вигляді відомств з розвиненою ієрархією службових чинів. Водночас роздаткова економіка затребувала також і специфічну модель власності. Службовий характер трудових відносин уже за своєю логікою передбачав обумовленість відносин власності відносинами служіння [11, с. 37–48].

Попри те, що впродовж 1990-х рр. на пострадянських теренах жваво розвивалися ринкові відносини, на початку ХХІ ст. разом із відновленням ресурсної бази, пов'язаним зі зростанням ціни на енергоносії, в Росії поступово відбувалася реставрація ресурсної держави і станової соціальної структури. Запровадження нового станового устрою здійснювалося на підставі низки законів, що визначили порядок державної громадської, правоохоронної й військової служби та законів про статуси суддів, депутатів і про муніципальну та козацьку служби. Прийняті на підставі законів підзаконні акти регулюють порядок забезпечення цих станів, розмір платні яких залежить від звання (рангу) службовця, його посади, стажу і режиму служби.

Загалом станову соціальну структуру, що склалася в Російській Федерації, можна описати як множину відносин між представниками різних станових соціальних груп, привілеї та порядок забезпечення яких визначений законодавством. Станове служіння полягає у протистоянні численним викликам і загрозам,

перелік яких прописаний у державних концепціях безпеки. Окрім цього, представники державної служби зайняті відчуженням ресурсів у інших громадян шляхом вилучення численних податків, зборів і контролю над виконанням повинностей. Таке відчуження здійснюється згідно із запланованим розпорядком, а його результати консолідуються в бюджеті для подальшого збереження та/чи розподілу. Важливою складовою служіння є систематичні перевірки та ревізії, які здійснюють державні службовці федерального і регіонального рівнів, різні контрольні служби, правоохоронці тощо. Таким чином реалізується боротьба з порушеннями соціальної справедливості, безпосереднім наслідком якої стає притлумлення та/або підпорядкування позастанових форм діяльності. В цих умовах підприємництво може існувати, лише сплачуючи своєрідну ренту численним фіскальним службам, які виконують план і звітують про успішну діяльність. Сьогодні станові «служилі люди» різного гатунку (військовослужбовці, держслужбовці, громадські службовці та ін.) становлять близько 60% населення Росії. Кожен стан для реалізації своєї діяльності потребує відповідних ресурсів (фінансових, інформаційних, владних, сировинних тощо), порядок розподілу яких визначений державою [12]. Визначальним чинником, який уможлиблював стабільність цієї системи, є величезний запас корисних копалин, видобуток і експорт яких тривалий час забезпечував і надалі забезпечує ліву частку російського державного бюджету. Разом з тим засвоєння отриманих від експорту корисних копалин надходжень також здійснюється за логікою обмеженого доступу з властивою їй нерівністю.

Усталеність станової соціальної структури та порядку обмеженого доступу в сучасній Росії ставить перед Україною складне завдання, адже тривалий час перебування у складі єдиної держави та фактична відсутність досвіду альтернативного способу облаштування суспільно-політичного життя призвели до того, що в українському суспільно-політичному житті ще зберігаються очевидні ознаки природної держави. Щоправда, на відміну від Російської Федерації, де впродовж останніх років відбулося

оновлення станової системи, в Україні вона перебуває у глибокій кризі. Проте причиною цієї кризи став не стільки свідомий вибір українських політичних і культурних еліт на користь ліберально-демократичної моделі суспільно-політичного життя, скільки їхня неспроможність здійснювати владу старим способом. Вузькість ресурсної бази, необхідної для забезпечення елітної ренти, спричинили жваву політичну боротьбу за право розпоряджатися державними ресурсами. Але всі спроби реорганізувати і оновити (пост)радянську модель управління соціально-економічними процесами лише призводили до громадського протистояння і суспільних конфліктів.

На жаль, попри те, що в Україні останнім часом домінуючим є проєвропейський політичний курс, самий спосіб життя, форми облаштування соціокультурного та політичного просторів, ступінь інституціоналізації європейських норм та втілення останніх у поточні соціальні практики свідчать про відсутність у значній частині українських лідерів належного бачення всієї складності та фундаментальності наявних проблем. Певною мірою українські еліти є заручниками спільного з російськими елітами історичного минулого, «ефекту колії», що спонукає до відтворення усталених способів урядування, водночас парадоксальним чином декларуючи зорієнтованість на європейські цінності та норми.

Таким чином, реалізація цивілізаційного вибору України не може обмежуватися лише загальними деклараціями про належність до європейської цивілізації та поступовою ратифікацією норм ЄС. Вона потребує також докорінних змін у самих соціальних практиках і формах взаємодії громадян на всіх рівнях – у стосунках між собою, з центральними та місцевими органами влади. Тому разом з імплементацією європейських норм та ратифікацією угод має відбуватися реорганізація способу життя громадян України, вироблення ними адекватної культури соціальних взаємин, що робить конче необхідним розробку і запровадження заходів зі сприяння налагодженню нових форм суспільної комунікації та соціального діалогу.

1. Huntington S. P. The Clash of Civilizations?. Foreign Affairs. Summer 1993. vol. 72. №3. P. 22–49. URL: <http://www.jonathanmpowell.com/uploads/2/9/9/2/2992308/huntington.pdf> (дата звернення: 25.03.2017).
2. Said E. The Clash of Ignorance// The Nation. 2001. October. URL: <https://www.thenation.com/article/clash-ignorance/> (дата звернення: 20.05.2017).
3. Sen A. Democracy as a Universal Value. Journal of Democracy. 1999. Volume 10. Number 3. P. 3–17.
4. Бродель Ф. Грамматика цивилизаций / пер. с фр. Москва: Весь мир, 2008. 552 с.
5. Fadiev W. Tożsamość i schizmogeneza. O społeczno-kulturowych uwarunkowaniach kryzysu ukraińskiego. Studia Sociologica. 2015. VII. Vol. 2. S. 166–180.
6. Каганский В. Культурный ландшафт и советское обитаемое пространство. Москва: НЛЮ, 2001. 576 с.
7. Путин В. Россия: национальный вопрос. Независимая газета. 23.01.2012. URL: http://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html (дата звернення: 20.05.2017).
8. Тилли Ч. Принуждение, капитал и европейские государства. 1990–1992 гг. / пер. с англ. Москва: Территория будущего, 2009. 360 с.
9. Норт Д., Уоллис Д., Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки/ пер с англ. Москва: Институт Гайдара, 2011. 480 с.
10. Перкинс Д. Законность, семейственность и азиатский способ ведения бизнеса / пер. с англ. // Культура имеет значение. Москва: Московская школа политических исследований. 2002. С. 206–220.
11. Бессонова О. Раздаточная экономика как российская традиция, // Общественные науки и современность. 1994. №3. С. 37–48.
12. Кордонский С. Сословная структура постсоветской России. Москва: ФОМ, 2008. 216 с.